

Гендер із плюралістичної точки зору

Термін “гендер” увійшов у наше інтелектуальне життя зовсім нещодавно й далеко не в усі його сфери. Мові англійській, котрій ми зобов’язані його новітньою появою у нашому термінологічному арсеналі, певною мірою простіше: у слова “gender” є частий у вжитку і цілком зрозумілий коррелят – слово “sex”. Саме на контрасті з останнім англословом вухові легко відкривається справжній сенс першого: якщо припустити, що світ людей поділений на чоловіків та жінок (а це припущення є однією з базових аксіом повсякденного розуму) і між ними існують певні суттєві відмінності, то словом “gender” є сенс позначати всі ті з них, які не можна описати словом “sex”, тобто, як зараз модно говорити, відмінності не фізіологічного, а *соціально-психологічного* порядку. Носію такої витонченої мови є чим пишатися: йому абсолютно прозорі два різні аспекти того, що ми, поки до кінця не вивчивши, що таке “гендер”, так само як і до кінця не звикши до того, що “секс у нас є”, змішуємо в одне, говорячи про все це “стать”. Можливо, це дійсно привід для самоіронії, але цілком можливо, що і навпаки: термін “стать”, як вважає автор цього повідомлення, цілком природно може претендувати на почесну роль “третьої, об’єднуючої гілки” в опозиції “секс-гендер”. Просто у статі є фізіологічний, тобто сексуальний, і соціально-психологічний, тобто гендерний, аспекти, але від цього вона нікуди не зникає, принаймні як живе слово живої мови, якою ми спілкуємося щоденно і яка має певне право брати участь в процесі формування наукової термінології.

Отже, ми маємо стать з її двома аспектами – сексом та гендером – і ми також маємо щось з ними трьома робити. Саме з *трьома*, хоча починали з одного (див. назву). Як науковий співробітник, я можу принаймні спробувати висловити щодо цієї тріади певну точку зору. Однак, оскільки це саме тріада, а не монада, є сенс не поспішати з єдиною точкою зору. Скоріше, навпаки, таких точок, хоча б для початку, теж має бути три: на кожного члена тріади по одній. Аспект фізіологічний найприродніше за все розглядати очима відповідної емпіричної науки, досягнути соціально-психологічний аспект можна тільки на тлі соціального праксису, а їхнє ядро, смислове сплетіння, тобто стать краще за все віддати на розгляд філософії. Оскільки філософії, особливо в наші часи, багато, настільки багато, що вони навіть втомилися сперечатися з приводу того, яка з них є істинною царицею, найбільш зручною для нашого коротенького дослідження виявляється колишня володарка цього титулу – метафізика, котра за декілька тисячоліть свого існування зберегла єдину і досить чітку ідентичність. Емпіричною наукою, який сам Бог велів би займатися сексом, є біологія, а сфера соціального праксису нерозривно пов’язана з політикою. Отже, три точки зору: метафізична, наукова та політична.

Метафізична. Зазвичай до фахових обов’язків філософа входить функція ампліфікації будь-якого предмету, тобто розгляду його у більш широкому контексті, ніж прийнято у звичному для більшості дискурсі. Філософ *мусить* бути незвичайним, точніше навіть над-звичайним чи – ще точніше – мета-фізичним. Наявність подібного почесного професійного призначення неминуче штовхає нас, філософів, до спроб стати понад опозиційними сторонами у найзапекліших дискусіях сьогодення. За таких умов великого значення набуває активно рекламуемий філософами нарратив про можливість синтетичного підходу до таких проблем, як, скажімо, гендер, про можливість і навіть необхідність синтезу існуючих навколо нього протиріч. Але не думайте, що філософ заговорить саме про гендер. Спочатку він зробить не всім помітну підміну: повністю ототожнить гендер зі статтю. Чому? Так зручніше, бо зі статтю (особливо, в російськомовному варіанті – “пол”, тобто *половина*), абстрагувавшись від її гендерних та сексуальних маніфестацій, простіше працювати. Це прозора *діаморфічна* схема, для роботи з якою є зручний інструментарій. Тренована філософська рефлексія з радістю знаходить скрізь і усюди цілі сузір’я абстрактних, звужених гадок про так витлумачений гендер, демонструє їхню обмеженість, а потім, деякий час потероризувавши аудиторію невизначеністю, триумфально пропонує усім невігласам заздалегідь підготоване інтегральне рішення. Філософові, який трошки помандрував галереями розкішної ідейної спадщини геніїв античності, не утерпиться навчити агресивних сексистів-чоловіків та обурених жінок-феміністок споконвічній високий мудрості про те, що стать – це випадкова розбіжність, помилка, що вкралася в космогенез на останніх фазах еманациї абсолютної ідеї і остаточно заплутала нашу і без того ущербну матеріальну круговерть.

Одним з перших з арсеналу філософської зброї прийнято вилучати спадщину сицилійця Емпедокла з його міфом про те, що колись в передвічні часи (коли все було по-істині!) не було ані жінок, ані чоловіків, а лише позастатеві андрогіни, яких, за злим роком, було розсічено на дві половинки. Платонізм та безліч його пізніх модифікацій на різний манер підказують людськості, що наш шанс полягає в усвідомленні цієї трагедії частковості, відокремленості, фрагментарності і, відповідно, в переході, хоча б умоглядному, на позиції Єдиного, якому просто соромно було б визнати себе чоловічим чи жіночим. Деякі не нехтують також і мудрістю старої колеги метафізики – релігії, а та, в свою чергу, люб'язно нагадує нашому братові, що, наприклад, у Книзі книг є пряма вказівка на те, що життя істот, які визнають, пишаться і навіть – О, Боже! – насолоджуються своєю розбіжністю за статтю, пофарбовано у тона божественного прокляття. Іноді до пропаганди метафізичного універсалізму стосовно проблем статі залучають квазі-емпіричну аналітичну психологію (яка насправді – плоть від плоті стара, але все ще жива релігійна філософія гностиків) і вслід за її творцем Карлом Юнгом наполегливо рекомендують чоловікові відшукати в надрах своєї “психе” жіночі компоненти (а жінці, відповідно, чоловічі) і тим самим розпочати трансценденцію у напрямку все тієї ж Цілісності, Єдності, Тотальності.

Хіба не гарна пропозиція? Вийти за межі наших акцидентальних і, якщо придивитися на них з філософської метапозиції, зовсім дрібних відмінностей та, нарешті, злитися усім разом в переживанні нашого спільного Абсолюту – що може бути краще?! Здається, нічого. Але, ось негаразд: здійснити цей чарівний сценарій вдавалося поки тільки окремим постатям і тільки за умов глибокої амнезії, тобто забуття про те, що зараз, як і за часів Платона з Емпедоклом, на шляху до вищої любові та гармонії весь час постають роздори та ворожнеча, насильство та презирство, байдужість та хтивість, знуцання та експлуатація, а також мільйони інших перешкод, в основі багатьох з яких лежить застаріле і цілком безглузде пицання одних своєю чоловічою нібито-силою та нібито-розумом, що віддзеркалюється на боці інших вимушеними але від того не менш безглуздими заявами, що ці *нібито*-сила та *нібито*-розум є і у жінок також. На превеликий жаль, забути про таке важко, принаймні авторові цих рядків. Більш того, подібна амнезія може час від часу кваліфікуватися як інтелектуальний злочин. А це означає, що вищезгаданий філософсько-метафізичний проект подолання проблеми статі шляхом діалектичної еквілібристики залишається тільки проектом, тільки точкою зору – однією з багатьох, причому, як виявляється, далеко не завжди небезпечною.

Наукова. Отже, метафізика замовкає. А що скаже та, що йде перед нею, а саме – фізика, якщо розуміти її досить широко, тобто як науку про природні явища? Що каже про гендер сама природа? Якою постає стать, якщо ми виведемо її з клубів метафізичних спекуляцій і наважимося зазирнути в океан наукової емпірії? Дещо іншою (як найменше!): “В платонічному біологічному світі людські істоти абсолютно чітко розділені на два різновиди... Ця надзвичайно ідеалізована діаморфна картина ігнорує цілу низку очевидних чинників, так, наприклад, деякі жінки мають волосся на обличчі, деякі жінки говорять низьким голосом, тоді як деякі чоловіки – високим. Це знають майже усі, однак куди менш відомим є той факт, що при більш детальному вивченні подібний абсолютний діаморфізм розпадається навіть на рівні базової біології. Хромосоми, гормони, внутрішні статеві структури, гонади та зовнішні геніталії варіюються з такою частотою, що більшість людей навіть і уявити не в силах.”

На цьому наголошує професор біології та жіночих студій Браунівського університету (США) Анні Фаусто-Стерлінг в своїй статті *П'ять статей* (в контексті даного повідомлення назву цієї статті краще було б, мабуть, перекласти як *П'ять сексів*), що з'явилася в серпневому номері журналу *The Sciences*. Якщо зробити над собою зусилля та спромогтися подивитися на світ очима, що звільнилися від догматичних окулярів статевого діаморфізму, тобто просто дати волю незаангажованому емпіричному спостереженню, раптом виявляється, що світ переповнений дивними істотами, які не вміщуються у вузькі рамки традиційної двостатевої парадигми. Якщо взяти до розгляду всі хромосомні, анатомічні та гормональні відхилення від прийнятого ідеалу, то принаймні 17 новонароджених немовлят з кожної тисячі, як свідчать емпіричні дослідження, можуть кваліфікуватися як “інтерсексуали”, тобто істоти, які не є ані чоловіками, ані жінками (ані навіть гермафродитами) у чистому вигляді. Зрозуміло, і батьки і лікарі зацікавлені в тому, щоб зробити майбутню адаптацію цих немовлят до існуючих догматів і забобонів стосовно статі

якомога простішою, тобто схильні вольовим рішенням “приписувати” дитині ту чи іншу стать (іноді, коли статевая невизначеність набуває особливої гостроти, практикують навіть хірургічне вирішення питання, до якого реєстру занести цю “помилку” природи). Тільки в останні роки стало зрозуміло також, що час від часу подібна “допомога” перетворюється на перший акт довготривалої особистої драми людини, котрій не пощастило народитися з виконанням усіх вимог існуючої статевої номенклатури і за котру хтось колись вирішив, до якої статі їй “краще” належати.

Цілком очевидно, що про ці 1,7% “відхилень від норми” багатьом з нас хотілось би просто забути, але хронічна риса демократичного суспільства – постійний акцент на тому, що голоси одиниць мають бути не тільки почуті, але й враховані навіть в такий пан-узагальнюючий сфері як наука, – спонукає деяких (на мій погляд, найбільш відповідальних і чутливих до вимог гуманізму та демократії) інтелектуалів наважитися до перегляду певних базових постулатів наукової картини світу. “Двостатева система, – стверджує Анні Фаусто-Стерлінг, – котра так широко вкорінена в нашому суспільстві, не може служити адекватним компасом в усьому океані людської сексуальності. Замість неї я запропонувала п’ятистатеву систему. Окрім чоловіків та жінок, я включила до цієї системи “гермів” (тобто чистих гермафродитів – людей, які народилися як з яєчками, так і з яєчниками), “мермів” (чоловічих псевдо-гермафродитів, тобто людей, які народилися як з яєчками, так і з певними аспектами жіночих геніталій) та “ферм” (жіночих псевдо-гермафродитів, тобто людей, які мають яєчники в комбінації з певними аспектами чоловічих геніталій).”

Отже, поряд з двома ідеальними статями (“полами”, “половинами” – рос.), котрі філософії хотілося б зняти в єдиному Абсолюті, з’являються аж п’ять реальних статей (“сексів”), про які аргументовано твердить природнича наука, з якою, на жаль, або, навпаки, на щастя, дуже важко сперечатися. Однак, трошки вище у мої міркування з приводу причин, що зумовили необхідність голосної промови цього емпіричного спостереження, вкралися елементи із дещо іншого дискурсу – дискурсу політичного. Говорячи, що мовчати про хибність двостатевої системи (принаймні на рівні базової біології) науці не можна було в першу чергу через те, що такого не стерпіла би Демократія, ми тим самим вже підішли до головного питання всіх гендерних студій: яким чином поняття статі, сексу та гендеру можуть функціонувати в межах демократичного політесу?

Політична. Саме політична історія останнього десятиліття – того самого десятиліття, яке було відзначено великою кількістю триумфальних промов про близьку перемогу демократії над усіма формами тоталітаризму, – створила атмосферу, необхідну для постановки ще одного аспекту поняття статі, а саме – аспекту гендерного. Після всесвітньої жіночої конференції, що відбулася у вересні 1995 р. у Пекіні, практично всі в один голос заговорили саме про нього. Це виглядало і виглядає досі як відкриття “золотої жили”. Спекуляції, замішані на далеких від реальності філософських балачках про “два в одному”, перетворилися на повний анахронізм, більш того, нова п’ятимірна номенклатура, на яку тільки що спромоглася біологія, теж не дуже захопила політизовану громадськість. Головною інваріантою навколо-статевих дискусій стали зовсім не метафізичний і не біологічний виміри статі, а її соціально-психологічна компонента та відповідні політичні та юридичні імплікації.

Однак, на відміну від метафізики та природознавства, які принаймні намагаються стояти понад дрібними партійними інтересами, політична реальність живе за зовсім іншими правилами: розділення на партії, жорстока конкуренція за владні ресурси, відстоювання вузьких корпоративних інтересів тут, як відомо, на першому місці. Цілком природно, що опинившись в такому специфічному контексті новонароджена наука про гендер миттєво перетворилася на знаряддя політичної боротьби. Цілком природно також, що зброю цю з жаром захопили ті, кого рішуче не задовольняла і не могла задовольнити домінуюча на сьогодні політика стосовно статі. Йдеться, як можна здогадатися, про тих, хто в явній меншості у парламентах та кабінетах міністрів усіх країн та народів, хто рідше вибивається у президенти, менш заробляє та за вироком природи несе на своїх плечах подвійний вантаж. Йдеться, зрозуміло, про жінок.

Так гендерний аналіз став “фемінізмом у нових одягах” – принаймні у свідомості багатьох з тих,

- наукова – поняття статі слід розширити (статей не дві, а *принаймні* п'ять);
- політична – поняття статі слід звузити (скільки б статей не було, треба захищати в першу чергу інтереси однієї).

Що робити з цим плюралізмом? Мені здається, що вихід може бути такий: Знаючи, що статям (гендерам/сексам) чіткого рахунку немає, та все ж таки борючись за інтереси лише однієї з них (тієї, котра зараз страждає), не втрачати віру в те, що існує точка омега, в якій на зміну усім розбіжностям, включаючи і статеві, приходить блаженство абсолютної єдності.